

*Development of the Social Pedagogy
Развитие на социалната педагогика*

ХОЛИСТИЧНИЯТ ПОДХОД КАТО АКТУАЛНА ПРАКТИКА В СОЦИАЛНАТА РАБОТА С ДЕЦА В РИСК

Росица Михайлова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. Холистичният подход в социалната работа с деца в риск е актуална практика, спомагаща за ефективността и качеството на социалните услуги за децата от тези целеви групи. Настоящият доклад разглежда концепцията за холистичния подход и приложението му в актуалните съвременни практики на социалната работа.

Keywords: children at risk; holistic approach; current practice; social work

Един от основните приоритети на всяка съвременна държава е грижата за благоденствието и благосъстоянието на нейните деца, като отношението на обществото към децата е много показателен фактор за състоянието и бъдещото развитие на дадената държава. Общественият нагласи и концепции спрямо детето и детството са се променяли драстично през вековете, за да достигнат съвременните си измерения на уважение и приемане на този толкова важен период от човешкото развитие и обособяването на специализирана грижа и закрила с особен акцент върху децата, изпаднали в риск. С течение на времето международното и националното законодателство се адаптират към проблематиките на децата и се обособяват като неразривна част от системата на всяка социална държава.

Детството, обозначаващо като началния етап от човешкото развитие, е несъмнено един от най-важните периоди в развитието на човека с оглед формирането не само на различни социални умения, натрупването на знания и развитието на способности, но и с изграждането на идентичността на всяка личност и готовността ѝ да участва в обществения, икономическия, социалния, политическия живот на всяка държава. Наред с общите белези и характеристики на този период се различават и някои специфики в зависимост от културата и традициите на различните общества, географските дадености, законовите рамки и моралните ценности и норми на различните народи. Международната конвенция за правата на децата отбелязва този факт

и препоръчва съобразяването на местното законодателство със спецификата на региона, местните традиции и култура. От историческа гледна точка, продължителността на детството в различните епохи е различна, като в съвременното продължава да се видоизменя под закономерностите, които определят развитието на даденото общество.

Според действащото българско законодателство и ратифицираната Конвенция за правата на детето на ООН периодът на детството се разполага в диапазона до навършване на осемнадесетгодишна възраст. Законът за закрила на детето дефинира понятието дете като „всяко физическо лице до навършване на 18 години“⁽¹⁾.

Периодът на детството е свързан с широкоспектърни проблематики и предизвикателства, като например възпитанието и социализацията на децата, обучението им и подготовката им за изпълнението на бъдещи социални и професионални роли в обществото. Детството често е съпътствано и от неблагоприятстващи развитието фактори, като бедността, насилието в различните му измерения и форми, експлоатацията на детския труд, дискриминация, незачитане на основните права на детето. Така голяма част от децата попадат в категорията на деца в риск, които се нуждаят от специална грижа, закрила и подкрепа за преодоляване и справяне с проблемите, възникнали в процеса на тяхното биологическо, ментално и емоционално израстване, съзряване и развитие. Законът за закрила на детето дефинира измеренията и обхвата на понятието дете в риск според българската социална реалност. По силата на Закона това е дете:

„а) чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права или чиито родителски права са ограничени, или детето е останало без тяхната грижа;

б) което е жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно или унизително отношение или наказание във или извън семейството си;

в) за което съществува опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие;

г) което страда от увреждания, както и от труднолечими заболявания, констатирани от специалист;

д) за което съществува риск от отпадане от училище или което е отпаднало от училище“⁽¹⁾.

Рискът по своята същност е многопластово явление и в повечето случаи с комплексен характер. За възникването на риска, като всяко явление в природата, има източник на този риск, път, по който минава, и приемник на риска, като приемникът винаги носи и последствията от явлението на риска. В социалната сфера, респективно в социалнопедагогическата работа с деца в риск, се разграничават различни видове риск, като например физически, социален,

здравен, емоционален, ментален. Н. Илиева описва риска като „възможна опасност или съществуване на обстоятелства, които поставят под въпрос или застрашават реализирането на някаква цел“ и пояснява параметрите на социалния риск, като го свързва с „поставянето под въпрос (заплаха) здравето или социално-икономическата сигурност на отделно лице, семейство или отделна социална група“⁽³⁾.

Е. Люцканова разглежда понятието риск в социалнопедагогически контекст като нещо „негативно, нежелателно, което може да се случи, но може и да не се случи. Затова, когато се говори за деца в риск, се подразбира, че се намират под въздействието на някои нежелани фактори, които може да повлияят или не“⁽⁴⁾.

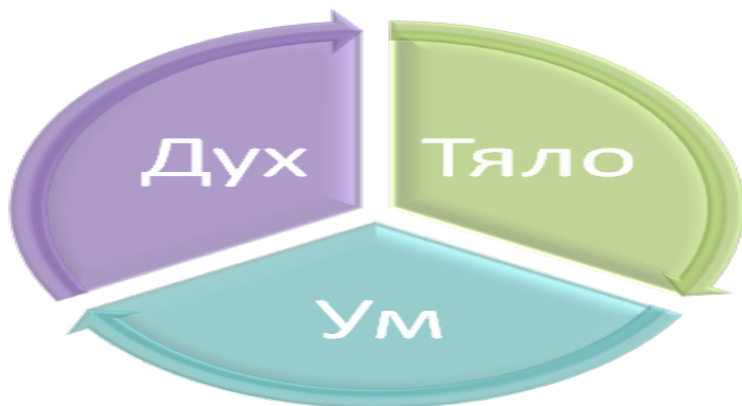
Рискът при отделните деца може да бъде изразен в различна степен и да бъде от различно естество. Е. Люцканова дефинира четири категории в зависимост от степента на риска, а именно „ниска степен на риск, средна степен на риск, висока степен на риск, липса на родителска грижа и възпитание“⁽⁴⁾. Практиката е доказала обаче взаимната обусловеност и комплексност на различните видове рискове. Те не са изолирани и разделени, обособени самостоятелно за себе си, а напротив, в повечето случаи са взаимно свързани и комплексни. Рядко се срещат случаи на деца само с опасност от здравен риск – той най-често е свързан поне и със социалния и емоционалния риск. Това повлиява и на интензивността и степента на риска, т.е. дали би могъл да се отнесе към ниските или по-високите нюанси на риска. Тази комплексност на риска при работата с деца в риск превръща социалнопедагогическата интервенция в предизвикателство за професионалните умения на всеки социален работник или социален педагог. В зависимост от интензивността на риска той може да бъде с по-слаб или с по-силен характер и да застрашава в различна степен и по-различен начин засегнатото дете и неговата обкръжаваща среда. Е. Люцканова счита, че „в зависимост от промените в условията на начина на живот в семейството децата могат да преминават от една рискова група в друга чрез осъществяването на непрекъсната подкрепа“⁽⁴⁾.

От съществено значение при социалнопедагогическата работа с деца в риск е и ясната визия на работещите с тези деца, че те са личности, цялостни и динамични, система от неразривно свързани материални и ментални елементи. Това обуславя и спецификата на социалната интервенция при децата в риск да се обхванат възможно най-цялостно всички страни на тази динамична система – детето, и да се работи за тяхното развитие, което да спомогне то да преоткрие ресурсите си, чрез които по-умело, целесъобразно и адекватно, с подкрепата на съответните специалисти и обкръжаваща среда, би могло да се справи с проблемната ситуация, в която се намира. За ефективното взаимодействие с децата в риск би било от съществено значение използването на холистичния подход. За да се подкрепи и стимулира хармоничното разви-

тие на децата в риск и тяхното израстване като отговорни, мислещи, зрели и творчески личности, притежаващи нужните социални и емоционални компетенции, е несъмнено належащо прилагането на холистичния подход в социалнопедагогическата интервенция на специалистите, работещи с тях.

Несъмнено актуална звучи концепцията в социалната работа и социалната педагогика, поставяща детето в центъра на социалнопедагогическото взаимодействие и холистичното обгрижване и възпитание на децата за пълноценното разгръщане на техните възможности и потенциал. В съвременното общество все по-често разбирането за пълноценно и цялостно развитие на индивида се измерва с добро физическо и интелектуално развитие, докато психосоциалното и духовното развитие остава на заден план, което внася дисбаланс и проблеми от различен характер.

Проследявайки етимологията на думата *холистичен*, стигаме до гръцките ѝ корени и произход „holos“ и буквално значение – *цял, цялостен, интегриран*. От холистична гледна точка, човешкият индивид се разглежда като цялост от три взаимосвързани и обусловени, влияещи си една върху друга части – физическа, умствено-емоционална и духовна, или синтезирано по друг начин – единство на **ум – дух – тяло**.

Фигура 1. Холистична концепция за човека

Холистична концепция за човека откриваме още в зората на медицината в Древна Гърция и идеите на нейния основател Хипократ: „*Бащата*“ на медицината – Хипократ, е твърдял, че да си здрав, означава да си постигнал хармония както със самия себе си, така и с околния свят. Според него здравето е динамично равновесие, постигнато чрез живот в съответствие с природните закони. Той е вярвал, че това, което става в ума, засяга и тялото и че човек трябва да се лекува във всичките му измерения, като се има пред-

вид и средата, в която той живее и работи“ (Galabov, 2008). Съвременната обща медицина също отдава значение и обръща внимание на значимостта на холистичния подход, като го представя чрез модела за биопсихосоциалната същност на човека, съгласно която човекът представлява „неотделима „сплав“ от 3 същности (страни): сома (тяло), психика (душа) и социална роля (позиция)“ (Ivanov, 2012).

Бихме могли да наречем този подход „Светата Троица“ не само на медицината, но и на редица други науки, свързани с човека и неговото развитие и благоденствие, в това число специално и социалната педагогика и социалната работа.

Концепциите за холистичното развитие на личността, респективно на детето, както и за поставяне на детето в центъра на педагогическото взаимодействие, под една или друга форма могат да бъдат открити в педагогическите възгледи и идеи на редица видни педагози. Отражение на тези концепции откриваме например в основното мото на Песталоци в образованието за разгръщане на потенциала на детето чрез развитие на способностите на „главата, сърцето, ръката“. Отражение намираме и във възгледите на Фридрих Фрьобел, който, повлиян до голяма степен от Песталоци, поставя детето в центъра на взаимодействието, като обръща внимание на необходимостта от съблюдаване на нуждите му за неговото развитие и третиране на децата по правилен начин (Fröbel, 1862). Отражение на концепциите откриваме и във Валдорфската педагогика на Рудолф Щайнер, който също счита, че ангажирането на ръцете, сърцето и главите на децата допринася за правилното развитие на тялото, душата и духа. С това Валдорфската педагогика поставя на челни линии холистичния подход към детето и грижата за хармоничното и цялостното му развитие чрез едновременно и хармонично развитие на интелекта, душата и тялото на детето.

В социалната работа и социалната педагогика е съществено разбирането на съответните специалисти за прилагането на холистичния подход в работата им с деца в риск, осъзнавайки сложността и забележителната взаимовръзка и взаимност на всички процеси в системата на всеки индивид и интеракцията му със заобикалящия го свят. От голямо значение е стимулирането на децата в холистичен аспект с оглед на хармоничното им бъдещо развитие и реализиране като членове на обществото.

Неразривно свързана с холистичния подход е и концепцията за социалната система, в която децата в риск функционират, израстват и са активни. С. Нунев застава зад виждането, че „различните обекти и явления от заобикалящата ни действителност могат да се разглеждат като съставени от елементи цялости (системи), чийто „вътрешен“ и „външен живот е свързан с определена структура, функции, качества, въздействия и взаимодействия“ (Nunev, 2003). В своите възгледи застъпва и идеята за важността на взаимовръзките в системата с оглед качеството и ефективността на предоставяните социални услуги.

Заобикалящите детето в риск системи изграждат своеобразна холистична реалност на единството между детето, средата, в която функционира и се развива, и социалните мрежи и интеракции, които има.

Идеята за взаимовръзката на клиента на социалната работа със заобикалящите го системи се разглежда и от интеракционния модел на социалната работа. С. Нунев представя тази интеракция по следния начин: *„Основната идея в интеракционния модел е клиентът да се разглежда в интеракция със средата и с останалите хора. С други думи, не самият клиент е обект на анализ, а вниманието се концентрира върху начина, по който протичат интеракциите между клиента и важните за него системи“* (Nunev, 2003).

Съчетаването на холистичния подход с интегративния модел и концепцията за социалната система обхваща комплексно и цялостно работата с детето в риск и неговата заобикаляща и подкрепяща среда, грижейки се за хармоничното им взаимодействие. Обръщайки едновременно внимание на физическите, емоционалните, менталните потребности на детето в риск, холистичният подход създава предпоставки за благоприятна и сигурна среда на развитие на потенциала и ресурсите на детето в риск.

Това цялостно и интегративно възприемане и работа с детето в риск намира отражение и в действащите нормативни документи и законови рамки в социалната реалност в България. Методиките и указанията за разработване на план за действие на дете в риск, както и индивидуален план за грижа от страна на доставчиците на социални услуги, съблюдават цялостното обхващане на различните сфери от живота и ежедневието на детето в риск – здраве и физическо развитие на детето, безопасна среда и повишаване благосъстоянието, образование, културни, религиозни, езикови, етнически потребности, емоционално и поведенческо развитие, свободно време и отдих, връзки с роднини и близки, възможности за интеграция извън институцията.

Холистичният подход в работата с деца в риск дава реална възможност и на специалистите, работещи с тях, да придобият по-всеобхватна цялостна представа за ситуацията, в която детето се намира, и да имат базова изходна позиция за по-доброто разбиране на детето и възможностите то да се развива цялостно и хармонично. Поради тази причина и цялостната оценка на потребностите на дете в риск се изготвя от мултидисциплинарен екип. Така по своята същност мултидисциплинарният екип е в синхрон с концепцията на холистичния подход, съблюдавайки различните потребности от физическо, духовно, емоционално и ментално естество на детето и следейки за тяхното правилно и пълноценно задоволяване. Мултидисциплинарният екип е един от основните инструменти на подписания през 2010 г. *Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция*. Остава отворен обаче въпросът доколко мултидисциплинарният екип, предвидени в този

Координационен механизъм, успяват да сработят и синхронизират действията си в най-добрия интерес на детето. Практиката често показва разминавания и изолирана от останалите институции и специалисти работа на дадена институция. Нерядко детето в риск попада в ситуация на разминавания в междуинституционалното взаимодействие по работата с конкретния случай и следване и спазване само на принципите, методите и подходите на отделната институция, без да се взема под внимание цялостната личност и същност на детето. Ключова роля за прилагането и спазването на холистичния подход при работата с деца в риск имат социалните работници, които са инициращи, водещи и координиращи мултидисциплинарните екипи. Поставяйки детето в центъра на социалнопедагогическата интервенция и съблюдавайки неговия най-добър интерес, добрият и опитен социален работник / социален педагог притежава нужните умения, знания и ресурси да подходи холистично към проблематиката на съответното дете в риск и да синхронизира и съчетае усилията на участващите в процеса представители на различни институции.

Наред с положителното и благоприятно въздействие на холистичния подход върху хармоничното развитие и справяне с трудните житейски ситуации на децата в риск представеният актуален и съвременен подход позволява и на ангажираните с такива случаи специалисти да изпълняват по-компетентно и ефективно своята професионална дейност.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Закон за закрила на детето, 2016.
2. Гълъбов, А. (2008). Холистичен подход и холистична медицина, www.biomedica-consult.com.
3. Илиева, Н. (1998). Методи на социалната работа, София.
4. Люцканова, Е. (2015). Социалнопедагогически и психологически измерения на социалната работа с деца в риск, Шумен.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Borisova, V. (2003). *Alternativi za deca v risk*. Sofia: Svetlik – SBO.
[Борисова, В. (2003). *Алтернативи за децата в риск*. София: Светлик – СБО].
- Ivanov, G. & Dimitrova, D. (2012). *Vavedenie v obshtata medicina i obshtata medicinska praktika*. Sofia: Nacionalno sdrujenie na praktikuvachite lekari v Balgaria [Иванов, Г. & Димитрова, Д. (2012). *Въведение в общата медицина и общата медицинска практика*, София: Национално сдружение на общопрактикуващите лекари в България].

Nunev, S. (2003). *Teoretiko-prilozni aspekti na socialnata rabota s deca v risk: Aktualno sastoianie I vazmoznosti za razvitie*, Shumen: Izd. "Antos" [Нунев, С. (2003). *Теоретико-приложни аспекти на социалната работа с деца в риск: Актуално състояние и възможности за развитие*. Шумен: Изд. „Антос“].

HOLISTIC APPROACH AS CURRENT PRACTICE IN SOCIAL WORK WITH CHILDREN AT RISK

Abstract. Holistic approach in social work with children at risk is current practice that helps the efficiency and quality of social services for children in these target groups. This report addresses the concept of a holistic approach and its application in current modern practice of social work.

✉ **Dr. Rositza Mihaylova, Assist. Prof.**

Shumen University
Shumen, Bulgaria

E-mail: r.mihaylova@shu.bg